

Història

1936-1939: fer la guerra mal vestit i mal calçat

Jordi Galofré

COL·LECCIÓ FORNAS

Les guerres comporten sempre un seguit de patiments no sols per als combatents, que hi arrisquen la vida, sinó també per a la població civil, que molt sovint és víctima del que eufemísticament s'anomenen efectes col·laterals i que ha de patir incomoditats, privacions i penúries. Les memòries i els escrits autobiogràfics dels qui van viure la Guerra Civil de 1936-1939, de la qual celebrem enguany el setantè aniversari, van plens de records i vivències d'aquestes penúries. La manca d'aprovisionament de la rereguarda va provocar que molts, especialment els que vivien a les ciutats, patissin fam i desnutrició, i haguessin d'assumir altres incomoditats, com la manca de combustible per fer front al fred de l'hivern.

El cartellisme es féu ressò de les necessitats d'equipament dels soldats que eren al front. Cartell de Martí Bas i Blasi, de 1936.

Les guerres comporten sempre efectes anomenats eufemísticament col·laterals, que són recordats en les memòries i els escrits autobiogràfics de les víctimes

Aquí hi plou molt sovint...

Són prou conegudes les mancances en l'aprovisionament armamentístic de la República, que va haver de comprar armament on va poder i en més d'una ocasió va obtenir armes que eren més idònies per als museus o els magatzems de ferralla que per ser utilitzades al front. Voldríem centrar-nos, però, en les mancances més elementals que havien de patir els soldats republicans pel que fa al vestit adequat. I ho farem a partir d'un escrit que set joves soldats banyolins van enviar, des del front d'Aragó, a l'alcalde del seu poble. Els set soldats eren Joan Pinsach,(1) Pere Bruñol,(2) Francesc Serra,(3) Jesús Serra,(4) Miquel Trias, Salvador Bonal(5) i Francesc Caudes.(6) Tots ells devien formar part de la columna Ortiz, una de les cinc columnes anarquistes que van lluitar al front d'Aragó.

Recordem que el front d'Aragó havia quedat establert des de l'inici de la guerra, com a resultat de les ofensives dutes a terme per les milícies populars catalanes en l'intent d'ocupar l'Aragó. Hi van participar les milícies de les principals forces polítiques de Catalunya: els anarquistes amb les columnes Durruti, Ortiz, Ascaso, Los Aguiluchos i la Rojo y Negra, els comunistes amb la columna Del Barrio, més tard dita Carles Marx, el POUM amb la columna Lenin i Esquerra Republicana amb la columna Macià-Companys. El total de combatents que van integrar aquestes columnes va ser d'uns 30.000 soldats, armats d'una manera precària i mal coordinats. Al final de l'estiu de 1936, el front va quedar estabilitzat en una línia d'uns cinc-cents quilòmetres d'extensió que anava des dels Pirineus a la zona de Terol, on empalmava amb la zona on lluitaven les milícies valencianes.

La columna Durruti (amb Durruti mateix a primer terme) al front d'Aragó. L'equipament dels soldats és totalment heterogeni.

Els set soldats banyolins van coincidir a Lécera, un poble aragonès situat al sud de Saragossa, prop de Belchite. La manca de roba adequada per fer front a les inclemències del temps va fer que se'ls acudís demanar ajuda al seu Ajuntament. És possible que tinguessin coneixement d'una expedició que Banyoles havia organitzat per portar roba al front la tardor de 1936. El fet és que el 25 de març de 1937 van escriure una carta a l'alcalde, Josep Verdager, en aquests termes:

«Volgut company:

»Per culpa d'aquests criminals feixistes que han intentat convertir la nostra Espanya en un cementiri de dolor i angoixa, ens veiem obligats a demanar-vos un petit favor que espero ens atendreu per lo insignificant que és per a vosaltres, els que esteu allunyats del perill de les bales.

»El favor que us demanem és el següent: que ens envieu 7 caçadores de cuir impermeables, ja que aquí hi plou molt sovint i és necessari que hi hagi els abrigalls necessaris, ja que aquí a la reraguarda en podeu prescindir, mentre que a nosaltres ens faran un gran servei.

»Esperant que serem atesos quan més aviat millor, ens despedim amb una forta estreta de mà i amb un crit de Visca la Llibertat.

»La direcció nostra és la següent: Camarada Joan Pinsach, 2a Companyia, 3r Batalló, 3r Regiment de la 1a Divisió de l'E. P. de C».(7)

Abans de continuar, potser és convenient indicar que les sigles «E P de C» signifiquen Exèrcit Popular de Catalunya, que fou un intent de la Generalitat de crear una estructura militar pròpia, no subordinada al Govern central. Aquest intent s'inicià amb un decret del 6 de desembre de 1936, firmat pel conseller primer i de Finances, Josep Tarradellas, i el conseller de Defensa, Felip Díaz Sandino, però a la pràctica fou paper mullat. Dins del procés de militarització de les columnes, la columna Ortiz esdevingué la Divisió Julbert (en honor del capità Lluís Julbert, que morí al front). Més tard, quan es completà el procés de militarització, aquesta divisió esdevingué la 25a Divisió, que defensà la zona del sud de l'Ebre.(8) El mes de març de 1937, quan els soldats banyolins escrivien la seva carta, tot aquest procés estava en marxa, però el que sembla evident és que l'aprovisionament de l'equipament dels soldats no acabava de funcionar.

Lletres 25 del -33- del -34-
 Millares
 Palau de Comany.
 Ben culpa aquest criminals feistes
 que an intentat combatre en lo
 nostre Espanya en un cementiri de
 dolor i angosta ens veiem obligats
 a demanar - vos, un petit favor que
 espero ens atendreu per lo irrimediament
 que es per nosaltres els que estem
 allungats del perill de la bates.
 El favor que os demanem es el
 sequent que ens envieu 4 casacaes,
 de cuir impermeables ja que aqui
 n'plou molt sovint i es necessari
 que n'agi els abrigalls necessaris, ja
 que aqui a la rebaguarda en podem
 presenciar moltes que nosaltres ens
 foran un gran proveu.

Esperant que serem atesos com
 mes aviat millor ens despedim amb
 un farta abraça de nos i amb
 un crit de guerra la llibertat.
 Enon (Pinsach)
 Pedro Serrallonga,
 Salvador Donal, Miquel Torres,
 Francisco Serra, Tony Serra,
 Emadriu Coules,
 La direccio nostra es la sequent
 Comandador Enon Pinsach
 2^a C^a 3ª Bat^a 3ª Bat^a
 de la 1ª Division del E.P de C
 Lletres (Hirrogaza)

Carta que Joan Pinsach
 i els seus companys
 van enviar, des del
 front d'Aragó, a
 l'alcalde de Banyoles.

Aquí estem materialment desbordats...

Mentrestant, la situació a Banyoles era complicada. La presència creixent de refugiats havia desbordat les autoritats municipals, fins al punt que l'alcalde, Verdaguier, superat per les circumstàncies, no va poder respondre positivament a la petició dels soldats banyolins i, el 30 de març de 1937 els va contestar en aquests termes:

«Creieu que ens condolem de tot cor de les penes que sofríu combatent contra l'enemic de tots i molt especialment de les que us infringeixen les inclemències del temps. No sabem com agrair-vos-ho, encara que esperem que no trigarà gaire l'adveniment de la recompensa.

»Ací a la reraguarda, però, estem materialment desbordats per les atencions que la guerra ens imposa i que tampoc podem atendre. Tant és així que a la nostra vila, sense ajut per ara de ningú, hem de mantenir més de 600 refugiats de la resta d'Espanya.

»És tan agobiadora aquesta despesa que no disposem en el pressupost de cap quantitat per atendre el prec que ens fèu i que ben a desgrat no podem satisfer.

»Potser fóra millor que us dirigís directament a les autoritats militars de les quals depeneu i que de ben segur disposen de més mitjans que nosaltres per atendre-us.

»En el desig que pogueu enllestir ben aviat i gloriósament la tasca que aquestes doloroses circumstàncies us han imposat, resta ben vostre,

L'alcalde».

La resposta de l'alcalde és ben indicativa de la situació que es vivia a moltes localitats catalanes, que havien d'acollir grups creixents de refugiats. En el cas concret de Banyoles, els primers a arribar van ser els nens de Pina de Ebro, el mes d'octubre de 1936. Més tard van arribar més refugiats de Madrid i d'Euskadi. L'evolució del front andalús (Màlaga va caure en poder de les tropes franquistes a la primavera de 1937) va provocar una nova allau de refugiats, alguns dels quals van arribar en condicions molt precàries a Banyoles.

L'assistència als refugiats va gravar greument les finances municipals dels pobles que els acollien. Deia al respecte Joan Serrallonga(9): «en moltes poblacions catalanes el volum de refugiats arriba a superar amb escreix les previsions més optimistes i els situa en una situació molt difícil per acollir-los eficaçment». A Banyoles, els 280 refugiats que s'hi havien instal·lat al final de 1936 s'havien convertit, el mes d'abril de 1937, en 620, la qual cosa, en una població d'uns 6.650 habitants, representava més del 9% de la població. Els refugiats es van instal·lar als convents confiscats, com el Monestir, el Sagrat Cor i la Providència, i també a domicilis particulars. Les despeses originades per subvenir a les seves necessitats va ser motiu de preocupació per part de les autoritats municipals, en un Ajuntament on les finances mai no havien estat gaire abundoses.

És cert, per tant, el que l'alcalde Verdaguier digué sobre la situació a Banyoles. Tot i així, costa de creure

que no poguéu enviar la petita quantitat de roba d'abric sol·licitada. Tampoc no té gaire sentit el consell que els dóna d'acudir a les autoritats militars. Com l'alcalde podia ben bé imaginar-se, abans de demanar ajuda a Banyoles els soldats banyolins bé devien haver intentat que la intendència militar els solucionés el problema. Per tant, el més segur és que, en cas de pluja, Joan Pinsach i els seus companys continuessin mullant-se. De totes maneres, pocs mesos després d'escriure la carta, la possibilitat de mullar-se fou la menor de les seves preocupacions, perquè el 24 d'agost de 1937 s'inicià l'ofensiva contra Saragossa, amb la mortífera batalla de Belchite, i més tard, al final del 1937, va tenir lloc la batalla de Terol, que va ser igualment mortífera.

Realment, estava una mica pobre de roba ...

Pel que fa a la roba dels soldats, la situació s'agreuja a partir de la tardor de 1937, quan l'augment de les lleves va desbordar les possibilitats de la intendència militar i milers d'homes foren cridats a files amb l'advertència de proveir-se de roba pel seu compte en incorporar-se a l'exèrcit.

Podríem completar aquesta visió amb la que ens dóna Manel Rubió, un soldat de la quinta del biberó que es va incorporar a files el mes de maig de 1938. Durant tota la seva estada al front, Manuel Rubió va mantenir una intensa correspondència amb el seu pare, Jordi Rubió i Balaguer, que era director de la Biblioteca de Catalunya i un dels impulsors del modèlic servei de Biblioteques del Front. Gràcies a aquesta correspondència, que afortunadament s'ha conservat i que fa uns anys va ser publicada,(10) tenim més detalls sobre qüestions relacionades amb el vestit i el calçat dels combatents.

La manca de roba adequada per fer front a les inclemències del temps va fer que set soldats banyolins destacats al front d'Aragó demanessin ajut al seu alcalde

Així, el 5 de juny de 1938 Manuel Rubió escrivia, des del front del Segre: «Ací em donaren plat i espardenyas, però al moment se'm trenquen, aquestes. M'han caigut els claus de les sabates, però al poble me les arreglaran, car hi ha un bon sabater. Espardenyes sí que no en trobo enlloc». Pocs dies després, el 14 de juny, la situació sembla que s'arreglava, almenys en part: «Per ara, no pensen a donar-nos pasta de dents (que dins de 15 dies no en tindrè) ni sabó (que només en tinc una mica que ja no em serveix per rentar res), però van donar-nos la roba que necessitàvem i espardenyas. Ara tinc una muda de tota la roba que porto, espardenyas, les sabates molt ben clavetejades, i pantalons, sabates i jersei de ciutat, així com mocadors i mitjons suficients. L'única roba que em falta (i miraré si en trobo) és un pijama. Perquè la samarreta i calçotets que em fan aquest servei són gruixuts i, a part de fer calor (ara fa dos dies que fa molta fresca, però), costen molt de rentar».

Després de participar a la batalla de l'Ebre, al final de setembre de 1938 Manuel Rubió fou evacuat a les rodalies de l'Ampolla. La seva situació pel que fa a la roba era molt deficient, i només es va solucionar quan el seu pare va aconseguir fer-li arribar un paquet amb diverses peces de roba. L'arribada del paquet va ser motiu de gran satisfacció per al jove soldat: «Dijous, a migdia, vaig rebre el magnífic paquet que vas enviar-me: va arribar en tres dies. No podré pas dir-te l'alegria que va fer-me. Realment, estava una mica pobre de roba. Ara però, fins me'n sobra; amb tot, he pogut inquirir-ho molt bé en la motxilla, bossa de costat i sarró». De fet, abans de rebre la roba que el seu pare li acabava d'enviar, l'equipament del jove soldat es reduïa a dues camises, «una meua i una que va donar-me fa

—Jordi Rubió i Balaguer—
Manuel Rubió i Lois
CARTES
DE LA GUERRA
maig 1938-gener 1939

BIBLIOTECA
SERRA
D'OR
PUBLICACIONS DE L'ABADIA DE MONTSERRAT

Coberta de Cartes de la guerra, el llibre que recull la correspondència entre Manuel Rubió i el seu pare. (Barcelona, 1996.)

uns dies un amic, per poder canviar-me», dues samarretes, uns calçotets, tres parells de mitjons, uns pantalons, uns guants, una boina, mocadors i una tovallola. Pel que fa al calçat, la situació tampoc no era gaire bona: només tenia dos parells de sabates, un dels quals no estaven en bon estat: «s'haurien de cosir una mica i afegir-hi alguns claus, però pot ser que me les arreglin; al Perelló hi ha un sabater que de vegades arregla calçat». És a dir que, pel que fa a la roba, Manuel Rubió depenia de les trameses que rebia de casa seva. I si necessitava alguna reparació en el calçat, era ell mateix qui, pel seu compte, havia de mirar de solucionar el problema.

Havien passat molts mesos des que els soldats banyolins van demanar ajuda al seu alcalde i no sembla que les coses haguessin millorat gaire. És cert, però, que l'esforç de la intendència de l'exèrcit republicà va ser considerable i que molts dels combatents van ser equipats de manera suficient. Sense generalitzar, però, el testimoni d'aquestes situacions

concretes ens acosten a una «història petita», una història que, al marge de gestes heroiques i operacions militars de gran abast, ens ajuda a fer-nos una idea de les difícils condicions materials en què van haver de lluitar molts dels soldats republicans.

Jordi Galofré és historiador.

Notes:

- Joan Pinsach i Castanyes, confiter d'ofici, era un dels dirigents del POUM a Banyoles. Va participar en el desembarcament a Mallorca, on fou ferit. Després, continuà lluitant al front d'Aragó. Acabada la guerra, es va exiliar a França i es va instal·lar a Lastours, prop de Carcassona. No va tornar a Catalunya.
- Pere Brunyol i Vila, dit *en Pemes*, era barber d'ofici. Va formar part de l'expedició de Mallorca i després va anar al front d'Aragó. Acabada la guerra, va ser empresonat, sotmès a un consell de guerra i condemnat a 30 anys de reclusió. El 1946 va obtenir la llibertat condicional. Va continuar vinculat a la CNT banyolina i va fugir a França quan es va produir la mort d'un guàrdia civil a mans del maquis, el 1946. No va tornar a Catalunya.
- Francesc Serra i Carreró va tenir una història personal posterior relacionada amb el maquis i la vida al marge de la llei. Vegeu Xavier CORTADELLAS, «Un emboscacat a les Gavarnes», a *Gavarnes*, núm. 8 (tardor hivern 2003).
- Jesús Serra i Carreró, germà de l'anterior, va anar al front amb 16 anys. Acabada la guerra, va ser empresonat. Vegeu l'article esmentat en la nota anterior.
- Salvador Bonal i Quintana era fuster d'ofici. Es va afiliar al POUM. Acabada la guerra, es va exiliar a França. Malalt de tuberculosi, va morir a Perpinyà.
- Francesc Caudes era de la CNT.
- Aquest document, i la resposta de l'alcalde que publiquem més endavant, es conserven a l'Arxiu Històric Comarcal de Banyoles, *Correspondència 1937*.
- Vegeu Ramon BRUSCO, *Les milícies antifeixistes i l'exèrcit popular a Catalunya*. Lleida, Edicions El Junc, 2003.
- Joan SERRALLONGA i URQUIDI, *Refugiats i desplaçats dins la Catalunya en guerra 1936-1939*. Barcelona, Editorial Base, 2004. Vegeu també Mercè BORRÀS i DOLERA, *Refugiats/des (1936-1939)*. Girona, Diputació de Girona, 2000.
- Jordi RUBIÓ i BALAGUER, Manuel RUBIÓ i LOIS, *Cartes de la guerra (Maig 1938-gener 1939)*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996.